

بررسی جامعه‌شناختی مفهوم پول برای زنان در خانواده (مطالعه موردی: زنان متأهل شهر تبریز)

جهانگیر جهانیگیری^۱، وحید کشافی نیا^{۲*}

چکیده

مطالعه حاضر با هدف بررسی جامعه‌شناختی مفهوم پول برای زنان در خانواده با تمرکز بر زنان متأهل شهر تبریز انجام گرفته است. برای این منظور، از رهیافت پول‌های خاص زلیزر به‌منزله چارچوب نظری استفاده شده است. این تحقیق با تکنیک پیمایشی انجام گرفته و حجم نمونه شامل ۴۰۰ نفر از زنان متأهل شهر تبریز است. نتایج تحقیق نشان داد که برای ۶۱٫۸ درصد از زنان مطالعه‌شده مفهوم پول خانواده‌محور، ۳۱٫۵ درصد خودمحور/خانواده‌محور و ۶٫۷ درصد خودمحور است. بین متغیرهای میزان تحصیلات، وضعیت اشتغال، میزان درآمد، پایگاه اقتصادی و اجتماعی، و الگوهای تخصیص پول در خانواده با مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه معناداری وجود دارد، اما بین متغیر سن و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه معناداری مشاهده نشد. نتایج حاصل از رگرسیون گام‌به‌گام نشان داد که از بین متغیرهای وارد شده در رگرسیون چندمتغیره به ترتیب متغیرهای میزان درآمد زن، پایگاه اقتصادی و اجتماعی، و وضعیت اشتغال باقی ماندند که در مجموع ۳۶٫۴ درصد از تغییرات واریانس متغیر وابسته را تبیین کردند.

کلیدواژگان

جامعه‌شناسی پول، رهیافت پول‌های خاص، زنان متأهل، شهر تبریز، مفهوم پول.

jjahangiri@gmail.com
vahid_kshf@hotmail.com

۱. استادیار بخش جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز
۲. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز
تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۷/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۲/۱۷

مقدمه

هم‌زمان با انقلاب صنعتی، نظام مالی جدیدی در اروپای غربی استقرار یافت که مهم‌ترین رهاورد آن تعیین مقیاس استاندارد برای تسهیل فراگردهای اقتصادی بود. این مقیاس جدید پول مدرن - به دلیل داشتن ویژگی‌هایی نظیر بخش‌پذیری، قابل حمل بودن، دوام، ثبات، و دشواری جعل [۶، ص ۲۷] از واسطه‌های رایج پیشین متمایز شد. علاوه بر این ویژگی‌های ظاهری، به مرور زمان، داشتن دو ویژگی مهم، پول را از واسطه‌های پیشین متمایز کرد: اولین ویژگی، داشتن قدرت ارزشگذاری سایر کالاها بود. مارکس پول را یک کالا می‌دانست [۱۵، فصل اول]، اما معتقد بود پول به دلیل داشتن قدرت ارزشگذاری کالاهای مادی و حتی غیرمادی با همه کالاهای ساخته‌شده توسط بشر تفاوت بنیادینی دارد؛ به طوری که همین قدرت، پول را به جایگاه «خداوندگاری کالاها»^۱ [۱۴، ص ۲۲۱] می‌رساند. نفوذ بی‌وقفه دومین ویژگی مهم پول مدرن بود. اگرچه در ابتدا پول به عرصه اقتصاد محدود بود، به تدریج توانست پای را فراتر از عرصه اقتصاد بگذارد و سایر عرصه‌های زندگی اجتماعی، از روابط بین دولت‌ها گرفته تا شخصی‌ترین روابط انسانی، را تحت سیطره خود قرار دهد. برآیند این دو ویژگی به پول قدرت هولناکی می‌داد و همین مسئله بسیاری از متفکران مدرن را به تفکر پیرامون پول و پولی‌شدن جامعه وامی‌داشت.

اغلب اقتصاددانان اولیه کارکردهای پول را محدود به واسطه مبادله^۲، وسیله پرداخت^۳، ذخیره ارزش^۴، واحد محاسبه^۵، و ضابطه‌ای برای پرداخت‌های آتی^۶ می‌دانستند [۱۳، ص ۳۹۶]. جامعه‌شناسان کلاسیک گرچه این کارکردها را تأیید می‌کردند، در تحلیل‌های خود می‌کوشیدند دیدگاه پهن‌دامنه‌تری را اتخاذ کنند.

مارکس پول را در ارتباط با سرمایه و کار می‌دید و معتقد بود پول روز به روز از روابط اجتماعی جدا می‌شود و آن‌ها را دچار کالازدگی می‌کند؛ به طوری که این روابط نسبت به کنشگرانی که درگیر آن‌ها هستند حالت بیرونی و مستقل پیدا می‌کنند [۵، ص ۷۵]. او در دست‌نوشته‌های اقتصادی و فلسفی ۱۸۴۴ در فصلی با عنوان «قدرت پول در جامعه بورژوازی» به واژگون شدن حقیقت در نتیجه قدرت دگرگون‌کننده پول هشدار می‌دهد، زیرا پول از طریق مخدوش کردن و درهم آمیختن همه کیفیت‌های طبیعی و انسانی، در خدمت تبدیل کردن همه داشته‌های انسان، حتی داشته‌های متناقض، به یکدیگر قرار گرفته است و در حال از بین بردن

-
1. god among commodities
  2. medium of exchange
  3. means of payment
  4. store of value
  5. unit of account
  6. standard for deferred payment

همه پیوندهای ذهنی موجود بین افراد و اشیا و تنزل روابط بین فردی در حد پیوندهای ابزارگونه است [مارکس به نقل از ۲۴، ص ۳۴۵].

رویکرد جامعه‌شناسی پول^۱ زیمل توأمان نگاه خوشبینانه و بدبینانه بود؛ پول یک واسطه مهم در به وجود آوردن پیوندهای اجتماعی بین افراد و گسترش آن‌هاست، اما هم‌زمان موجب مادی‌شدن روابط می‌شود؛ تا جایی که افراد در زندگی روزمره ناگزیر از انجام دادن عملیات مستمر ریاضی می‌شوند. همین مسئله موجب می‌شود زندگی بسیاری از مردم با محاسبه کردن و فروکاستن ارزش‌های کیفی به ارزش‌های کمی سپری شود. از دید او پول «ناب‌ترین ابزار شیء‌واره شده»^۲ است که به دلیل بی‌نامی و داشتن خاصیت انتزاع‌بخش، انسان‌ها را از منزلت‌های همسان پیشین جدا کرده است و دائماً در حال داوری و ارزیابی دنیای اجتماعی و طبیعی آن‌هاست [۱۶، ص ۱۹].

و بر نیز رویکردی مشابه رویکرد زیمل و مارکس دارد: از دید او پول «انتزاعی‌ترین و غیرشخصی‌ترین عنصر زندگی اجتماعی انسان» و «کامل‌ترین ابزار محاسبه‌گری و همچنین عقلانی‌ترین ابزار برای جهت‌دهی فعالیت‌های اقتصادی» است [۲۱، ص ۸۶]. اگرچه رویکرد جامعه‌شناسی کلاسیک در قبال پول به مراتب پخته‌تر از رویکرد اقتصاددانان کلاسیک بود، ضعف‌های بسیاری نیز داشت. اینگهام [۱۳] در مقاله‌ای با عنوان «در باب توسعه نیافتگی جامعه‌شناسی پول» دلیل این امر را وجود یک تقسیم کار فکری ضمنی بین جامعه‌شناسان و اقتصاددانان می‌داند؛ به طوری که جامعه‌شناسان اغلب تحلیل پول را با این استدلال که پدیده‌ای اقتصادی است، به اقتصاددانان واگذار کرده‌اند. اگرچه در سال‌های اخیر علاقه به تحلیل جامعه‌شناختی پول احیا شده است، به جزء برخی استثناءها، هارت [۱۱]، بلک و والندورف [۳]، بیکر و جیمرسون [۲]، دود [۷]، زلیزر [۲۴]، گیدنز [۹]، دفلم [۵] همچنان ضعف نظریاتی در جامعه‌شناسی پول مشهود است؛ به طوری که بسیاری [۱۲]، [۲]، و [۵] معتقدند جامعه‌شناسی تاکنون در دستیابی به یک چارچوب نظری جامع درباره پول موفق نبوده است.

در بین جامعه‌شناسان معاصر که مطالعاتی پیرامون پول داشته‌اند، زلیزر جایگاه خاصی دارد. او معتقد است، اگرچه جامعه‌شناسان کلاسیک در بررسی جامعه‌شناختی پول به توفیقاتی دست یافته‌اند، در توجه به معنای اجتماعی و در حال تغییر پول، و همچنین کیفیت و تکثر آن، توفیق چندانی به دست نیاورده‌اند. او رویکرد سنتی جامعه‌شناسی به پول را- که از آن با عنوان رویکرد «فایده‌گرایانه»^۲ یاد می‌کند- تقلیل‌گرایانه می‌داند و ضمن انتقاد از آن، می‌کوشد با ارائه تحلیل‌های تاریخی و نظری، رهیافت خود را- که از آن با عنوان رهیافت «پول‌های خاص»^۳ نام می‌برد- جایگزین رهیافت سنتی کند. زلیزر در رهیافت پول‌های خاص، ضمن پذیرش

1. sociology of money
2. utilitarian approach
3. special monies approach

کارکردهای اقتصادی پول، معتقد است پول خارج از حوزه اقتصاد نیز حضور دارد و عمیقاً تحت تأثیر ساختارهای اجتماعی و فرهنگی قرار دارد. او می‌کوشد نشان دهد که برخلاف دیدگاه جامعه‌شناسان کلاسیک و بسیاری از معاصران، فقط پول نیست که به ساختارها و رفتارهای اجتماعی شکل می‌بخشد و بر آن‌ها تأثیر می‌گذارد، بلکه خود پول نیز در نتیجه تعامل با این ساختارها دچار دگرگونی می‌شود [۲۴].

از نظر زلیزر پول‌های خاص پول‌هایی‌اند که به لحاظ راه‌های کسب‌شدن، مقدار، راه‌های خرج‌شدن و معنا با سایر پول‌ها متفاوت‌اند. از مثال‌های بارز چنین پول‌هایی در فرهنگ جامعه ایران می‌توان به صدقه، ذکات، نفقه، خرجی زنان، یا پول توجیبی فرزندان اشاره کرد. زلیزر در این باره می‌نویسد: «خرجی زن خانه‌دار با حقوق یا دستمزد متفاوت است، یا یک برگه بخت‌آزمایی با یک چک معمولی متفاوت است. همچنین بین پولی که به‌عنوان دیه از یک تصادف به دست آمده و پول حق تألیف یک کتاب تفاوت وجود دارد» [۲۴، ص ۳۴۳].

اگر بخواهیم فرضیه‌های بنیادین دو رهیافت «فایده‌گرایانه» و «پول‌های خاص» را مقایسه کنیم، باید بگوییم که از نظر جامعه‌شناسان وابسته به رهیافت «فایده‌گرایانه» - که ظاهراً زلیزر بیشتر جامعه‌شناسان کلاسیک و حتی معاصر را در این دسته قرار می‌دهد - فقط یک نوع پول وجود دارد و آن «پول بازار»^۱ است؛ منظور همان پولی است که در تجارت و خرید و فروش دست‌به‌دست می‌شود. این پول انتزاعی، غیرشخصی، خنثی، جنسیت‌زدایی‌شده، کمی، عقلانی، و شی‌ءواره شده تلقی می‌شود. همچنین، در این رهیافت، پول متغیر مستقلی تصویر شده است که سایر پدیده‌ها را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. در مقابل، در رهیافت «پول‌های خاص»، فقط شکل پول مدرن، پول بازار نیست، بلکه تنوعی از انواع پول‌ها وجود دارند که هر یک از آن‌ها ویژگی‌های منحصر به فرد خود را دارد. در واقع، این رهیافت برای پول‌های مدرن علاوه بر کمیت، کیفیت نیز متصور می‌شود؛ مثلاً پول خانگی زنان متأهل منابع، مقدار، راه‌های خرج‌شدن، و معنای خاص خود را دارد. زلیزر معتقد است که در برخی موارد، عوامل غیرعقلانی (نظیر ارزش‌ها و باورها) بر پول تأثیر می‌گذارند و به آن معنی می‌بخشند؛ مثلاً در یک فرهنگ ممکن است پولی حرام، آغشته به خون، یا مقدس^۲ تلقی شود. بنابراین زلیزر معتقد است پول علاوه بر تأثیرگذاری بر سایر پدیده‌ها، خود تحت تأثیر سایر پدیده‌ها و عوامل فرهنگی و اجتماعی قرار دارد.

پول و روابط خانوادگی

از دیگر تفاوت‌ها بین دو رهیافت، تفاوت آن‌ها در نگرش نسبت به رابطه بین پول و ارزش‌های غیرمادی در دنیای مدرن است. به‌زعم جامعه‌شناسان وابسته به رهیافت فایده‌گرایانه (نظیر مارکس،

1. market money

۲. برای مشاهده یک مورد از مطالعات صورت‌گرفته در زمینه پول‌های مقدس رک: [۳].

ویر، زیمل، و...) بین پول مدرن و ارزش‌های انسانی تضاد حل‌ناشدنی‌ای برقرار است؛ به طوری که در حضور پول، پیوندهای انسانی به روابط صرفاً پولی شده تقلیل می‌یابند. در مقابل، زلیزر بین پول و ارزش‌های غیرمادی تضادی مشاهده نمی‌کند [رک ۲۵]. مثلاً معتقد است نه تنها پول روابط صمیمانه را زایل نمی‌کند، بلکه با پول می‌توان روابط صمیمانه را به دست آورد (یا به تعبیر خود او «خرید کرد»^۱). او معتقد است افراد در هنگام رویارویی مرادوات اقتصادی خود با روابط صمیمانه‌شان، به دقت اقدام به تعریف نقش‌ها، حقوق، و مسئولیت‌های اجتماعی می‌کنند و از عهده درهم‌آمیختگی دو چیزی که گهگاه به نظر سازش‌ناپذیر می‌آیند، یعنی حفظ روابط شخصی صمیمانه و انجام دادن فعالیت‌های اقتصادی، کنار می‌آیند. به‌زعم او، اگرچه پولی شدن روابط اجتماعی، افراد و جوامع را با چالش‌های اساسی روبه‌رو کرده است، به‌رغم همه این چالش‌ها، افراد و جوامع به جای اینکه از نظام پولی روی گردان شوند یا اجازه دهند که جامعه در نتیجه تعقیب کورکورانه سود و منفعت اشخاص رو به تباهی گذارد، پول را در پیوندهای اجتماعی خود داخل کرده‌اند [ص ۲۵، ۲]. با این همه، در تفکرات زلیزر نیز رگه‌هایی از دغدغه‌های جامعه‌شناسانه در قبال پول به چشم می‌خورد. از نظر او اگرچه «پولی شدن جامعه به تنهایی منجر به تباهی زندگی اخلاقی نمی‌شود، اما پرسش‌های اخلاقی بسیاری را پیش می‌کشد» [همان، ص ۳۹]. بنابراین، چه به همانند رهیافت فایده‌گرایانه به تضاد بین پول و ارزش‌های غیرمادی قائل باشیم و چه همچون زلیزر چنین تقابلی را باور نداشته باشیم، باید بپذیریم که پول و روند پولی شدن جامعه پرسش‌های فراوانی را پیش روی ما گذارده است. وقتی در قبال از دست رفتن جان یک انسان مبلغی به‌عنوان دیه تعیین می‌شود، زمانی که در ازای آبروی بربادرفته شخصی دادگاهی ناگزیر می‌شود مبلغی را به جای غرامت مشخص کند، و یا در آن زمان‌هایی که بین روابط صمیمانه‌مان با پول برخوردی پدید می‌آید، تضادها و پرسش‌های بسیاری مطرح می‌شوند که در هریک از آن‌ها تقابل ارزش‌های غیرمادی با پول مشهود است. یکی از این عرصه‌های پرابهام، که در آن‌ها تقابل بین پول و ارزش‌های غیرمادی به وفور دیده می‌شود، خانواده است.

در بسیاری از فرهنگ‌ها خانواده نهادی مقدس و متعالی به‌شمار می‌رود، که علاوه بر رضای نیازهای زیستی انسان‌ها، با برقراری پیوندهای عاطفی، آن‌ها را از آسیب‌های روحی دنیای پولی شده بیرون محافظت می‌کند. در این فرهنگ‌ها، دنیای بیرون از خانواده، دنیای تجاوزگر و بی‌رحمی تصویر می‌شود که باید تا حد امکان روابط خانوادگی را از آن دور نگه داشت. شاید برای بسیاری از افرادی که در این فرهنگ‌ها زیست می‌کنند این گفته اما گلدمن، که می‌نویسد «ازدواج در وهله اول یک ترتیب اقتصادی است» [ص ۱۰، ۱] چندان خوشایند به نظر نرسد، اما واقعیت این است که درهم‌تنیدگی نهاد خانواده با پول به گونه‌ای

۱. گیدنز نیز دیدگاه مشابهی دارد. رک: [ص ۹، ۱۴۳].

است که دخالت پول در همه مراحل زندگی خانوادگی چنان قاطع به نظر می‌رسد که تصور خانواده بدون پول غیرممکن است.

پس از اینکه سال‌ها اطلاعات پژوهشگران از امور مالی خانواده‌ها محدود به گزارش‌های اعضای خانواده بود، علاقه به مطالعه پول خانگی^۱ در دهه‌های اخیر افزایش چشمگیری یافته است. اقتصاد و جامعه‌شناسی دو رشته مهمی بوده‌اند که مطالعات بسیاری در این زمینه انجام گرفته است. در تحلیل اقتصاد خانواده، اغلب اقتصاددانان بر این باور بوده‌اند که گرچه تفاوت‌های بسیاری بین زنان و مردان در نقشی که در اقتصاد خانواده برعهده دارند وجود دارد، این تفاوت‌ها بیانگر تقسیم کار کارآمدی است که از آن، هر دوی زوجین به یکسان بهره می‌برند. به عبارت دیگر، پیش فرض آن‌ها این بود که درآمد خانواده بین زوجین به شکلی مساوی و عادلانه‌ای تقسیم می‌شود. پیامد این پیش فرض تا آنجا پیش می‌رفت که اساس سیاستگذاری‌های اقتصادی و اجتماعی جوامع را تشکیل می‌داد [۲۲، ص ۱۰۵].

در دهه‌های ۸۰ و ۹۰، جامعه‌شناسان پژوهش‌های بسیاری پیرامون پول و روابط خانوادگی انجام دادند که نتایج آن‌ها از بسیاری جهات نظریه‌های اقتصاددانان خانواده را رد می‌کردند. برخی از پرسش‌هایی که این پژوهشگران مطرح کردند بدین شرح است: الگوهای تخصیص پول در خانواده‌ها به چه صورتی است؟ این الگوها تا چه حد بازتاب‌دهنده نابرابری بین اعضای خانواده است؟ کنترل، مدیریت، و بودجه‌بندی پول در خانواده برعهده چه کسی است و چگونه صورت می‌پذیرند؟ سهم هریک از اعضا از بودجه خانواده چه مقدار است؟ آن‌ها این پول را از چه طریقی به دست می‌آورند و در چه راه‌هایی خرج می‌کنند؟ آیا به لحاظ معنایی بین پول اعضای خانواده تفاوت وجود دارد؟ عوامل اجتماعی و فرهنگی چه تأثیری بر فراگردهای مالی خانواده‌ها می‌گذارند؟

نتایج پژوهش‌هایی که برای پاسخ به این پرسش‌ها و سایر پرسش‌های مشابه توسط زلیزر [۲۴]، پال [۱۸]، بورگون [۴]، وگلر [۲۰]، الیزابت [۸]، و دیگر پژوهشگران انجام گرفته‌اند، این فرضیه‌ها را که خانواده یک واحد اقتصادی است که در آن افراد در پی به حداکثر رساندن منفعت جمعی خانواده‌اند، منابع بین افراد به طور یکسانی تقسیم می‌شود، و هیچ کشمکش بر سر منابع مادی وجود ندارد، رد کرده‌اند. از بسیاری جهات، نتایج این پژوهش‌ها پرده از نابرابری مالی عمیق بین مردان و زنان و تفاوت معنای پول آن‌ها در خانواده‌ها برداشتند.

پیشینه پژوهش

از نظر نیمان و دما در جامعه‌شناسی دو شاخه عمده در زمینه مطالعه پول خانگی وجود دارد:

---

1. domestic money

در شاخه اول به بررسی چگونگی سازمان‌دهی پول در خانواده، کنترل، مدیریت، الگوهای تخصیص پول در خانواده، و رابطه این فراگردها با نابرابری بین زوجین و در شاخه دوم به مطالعه معنای اجتماعی پول در خانواده پرداخته می‌شود [۱۷، ص ۱۱]. در ادامه، به چند مورد از مطالعات انجام‌گرفته در هریک از این شاخه‌ها اشاره می‌کنیم:

شاخه اول: کنترل و مدیریت پول، الگوهای تخصیص پول، و نابرابری مالی در

خانواده

پال [۱۹] در سال ۱۹۹۵ در پژوهشی با عنوان «پول مرد، پول زن: پژوهشی جدید در باب نظام مدیریت پول در خانواده» به مطالعه چگونگی کنترل و تخصیص پول در خانواده می‌پردازد. هدف این پژوهش به چالش کشیدن این ایده است که خانواده یک واحد اقتصادی است که در آن منابع به‌طور برابری بین اعضا تقسیم می‌شود. پال معتقد است که یافته‌های پژوهش نظریه اقتصاددانان خانواده نظیر بکر را به چالش می‌کشد. این اقتصاددانان معتقدند که گرچه افراد همواره در پی تعقیب منافع اقتصادی خود هستند، در درون خانواده این منافع توسط حس دگردوستی تعدیل می‌یابند. این مسئله مشخصاً دربارهٔ نان‌آوران خانه، که مردان باشند، صادق است. در واقع، براساس این نظریه، مردان در درون خانواده به جای دنبال کردن منافع شخصی خود با از خودگذشتگی منافع همهٔ اعضای خانواده را مدنظر قرار می‌دهند. اما پال معتقد است که نتایج تحقیق او این نظریه را به چالش می‌کشد، زیرا براساس یافته‌های او زنان دربارهٔ مسائل مالی خانواده محورتر از مردان‌اند و به مسائل مالی از خودگذشتگی بیشتری نسبت به مردان نشان می‌دهند. همچنین، زنان به هزینه‌های شخصی خود ادعای کمتری دارند و بیشتر درآمد خود را صرف فرزندان می‌کنند.

وگلر و پال [۲۰] در سال ۱۹۹۴ در مطالعه‌ای با عنوان «پول، قدرت، و نابرابری در ازدواج» با استفاده از داده‌های پژوهش انجام‌شده در سطح جامعهٔ بریتانیا، به تحلیل الگوهای تخصیص پول در خانواده و رابطه آن با نابرابری بین زوجین پرداخته‌اند. داده‌های اولیه در سال ۱۹۸۶ در ۶ منطقهٔ بریتانیا با نمونهٔ ۱۰۰۰ نفری از هر منطقه جمع‌آوری شده است. مصاحبه‌شونده‌ها زوجین بین ۲۰ تا ۶۰ ساله بوده‌اند. مرحلهٔ دوم جمع‌آوری داده‌ها در سال ۱۹۸۷ این بار از هر منطقه ۳۰۰ زوج دوباره مصاحبه شده‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد در مواقعی که در ظاهر زوجین پول را به صورت اشتراکی خرج می‌کنند، در عمل یکی از زوجین کنترل بیشتری بر پول دارند. همچنین، نتایج نشان می‌دهد حتی در خانواده‌هایی که زنان بر امور مالی خانواده کنترل دارند، یعنی در تصمیم‌گیری‌های مهم خانواده شرکت دارند، در آن‌ها نیز زنان به لحاظ مالی محروم‌تر از مردان‌اند. اما در خانواده‌هایی که کنترل امور مالی برعهدهٔ مردان است، در آن‌ها منافع مالی مردان بیشتر از زنان تأمین می‌شود.

شاخه دوم: معنای اجتماعی پول

زلیزر [۲۴] در سال ۱۹۸۹ در پژوهش تحلیل اسنادی با عنوان «معنای اجتماعی پول: پول‌های خاص» با مراجعه به اسناد، کتاب‌ها، جراید، و نشریات موجود از سال‌های ۱۸۷۰ تا ۱۹۳۰، به مطالعه پول زنان در خانواده‌های امریکایی در این بازه زمانی پرداخته است. یافته‌های او در این پژوهش حاکی از این است که معنای پول خانگی، به‌ویژه پول زنان، در این دوره دستخوش تغییر شده است. در واقع زلیزر در این پژوهش نشان می‌دهد که چگونه عوامل اجتماعی و فرهنگی در بین سال‌های ۱۸۷۰ تا ۱۹۳۰ از طریق معنابخشی، ایجاد مانع، و تعیین شیوه‌های ایده‌آل مدیریت مالی در خانواده، بر شیوه‌های تخصیص پول زنان، زمان دریافت پول، کمیت آن، و راه‌هایی که زنان می‌توانستند پول دریافتی را خرج کنند تأثیر می‌گذاشته است. زلیزر نشان می‌دهد چگونه جامعه معنای پول زنان را تعیین می‌کرده است؛ مثلاً در مواقعی که زنان خودشان درآمد داشتند، درآمد آن‌ها همچنان متفاوت و جداگانه پنداشته می‌شد و بدون توجه به مقدار آن، حتی زمانی که این پول به‌تنهایی برای مخارج خانواده کفایت می‌کرد، باز اساساً کم‌ارزش‌تر از پول شوهر تلقی می‌شد. این درآمد یا ناچیز شمرده می‌شد یا در خدمت جمع قرار می‌گرفت و با بودجه خانواده ادغام می‌شد و به‌منزله مکمل درآمدهای خانواده خرج هزینه‌های غیرضروری خانواده می‌شد.

بچمان [۱] در تحقیقی در سال ۲۰۱۱ با عنوان «پول خودش: مبارزه زنان برای رهایی از طریق سروکار داشتن با پول» به بررسی رابطه ایدئال‌های زنانه برابری و استقلال با پول پرداخته است؛ هدف بچمان از این تحقیق مطالعه جامعه‌شناختی پول زنان متأهل طبقه متوسط سوئیس بوده است. او ابتدا معنای پول از نظر زنان را مطالعه می‌کند و سپس به بررسی معنای کلی پول در متن اجتماعی می‌پردازد. برای این منظور، بچمان به مصاحبه عمیق با ۳۰ زوج سوئسی طبقه متوسط پرداخته است. نتایج تحقیق او نشان می‌دهد که زنان مطالعه‌شده او در برخورد با پول همواره به فکر استقلال و برابری خود در برابر مردانند و آن‌ها این کار را از طریق «توجه به خود»^۱ انجام می‌دهند. از نظر بیشتر زنان مصاحبه‌شده پول وسیله‌ای برای فرار از سربار بودن و تحت کنترل بودن است. زنانی که استقلال مالی دارند می‌توانند در زندگی زناشویی نیز استقلال خود را حفظ کنند. از نظر برخی دیگر از زنان، پول می‌تواند آن‌ها را در مقابل سوءاستفاده‌های شوهرانشان محافظت کند. زنانی که درآمد دارند مجبور نیستند کارهای کسل‌کننده و طاقت‌فرسای خانه را انجام دهند. از نظر برخی دیگر نیز، کسب پول آینده‌نگری محسوب می‌شود. آن‌ها معتقد بودند با توجه به ناپایدار بودن روابط زناشویی و وجود احتمال فروپاشی رابطه، داشتن پول آینده این زنان را تضمین می‌کند.

نقدی بر پیشینه پژوهش

گرچه پژوهش‌های بسیاری در زمینه جامعه‌شناسی پول خانگی انجام گرفته است، به نظر می‌رسد هیچ‌یک از این پژوهش‌ها تلاشی برای تلفیق دو شاخه‌ای که نیمان و دما بین آن‌ها تفکیک قائل شده‌اند انجام نداده‌اند. بر این اساس، در پژوهش حاضر کوشیده‌ایم ضمن مطالعه الگوهای تخصیص پول در خانواده و چگونگی کنترل و مدیریت آن توسط زوجین، به مفهوم پول زنان در خانواده نیز توجه کنیم. همچنین، پژوهش‌های انجام‌گرفته در شاخه دوم، تمرکز خود را فقط محدود به معنای پول کرده‌اند؛ درحالی‌که ما در این پژوهش کوشیده‌ایم، با در نظر گرفتن مفهوم^۱ پول به جای معنا^۲ی پول، دامنه مطالعه خود را فراتر از معنای پول قرار دهیم؛ به طوری که معنای پول را فقط یکی از ابعاد مفهوم پول در نظر گرفته‌ایم (رک: به بخش تعریف مفاهیم).

چارچوب نظری منتخب

پژوهش حاضر، در مطالعه جامعه‌شناختی پول، بی‌آنکه به مجادلات اخلاقی بین دو رهیافت «فایده‌گرایانه» و رهیافت «پول‌های خاص» در مورد تقابل پول و ارزش‌های غیرمادی، وارد شود، کوشیده است پول را از منظر یک متغیر وابسته مطالعه کند. بدین منظور، رهیافت پول‌های خاص نسبت به رهیافت فایده‌گرایانه، به لحاظ در نظر گرفتن پول به‌منزله یک متغیر وابسته مزیت‌هایی دارد، که همین مزایا موجب انتخاب رهیافت پول‌های خاص به‌منزله چارچوب نظری پژوهش شده است. در واقع، در این پژوهش، به پیروی از زلیزر، پول را به‌منزله متغیر وابسته‌ای در نظر گرفته‌ایم که تحت تأثیر سایر متغیرها قرار دارد. زلیزر در بحث پیرامون پول مدرن معتقد است، برخی از انواع پول‌های مدرن جنبه «خاص‌بودگی» دارند؛ بر این اساس، در این پژوهش به بررسی یک مورد از این پول‌های خاص، یعنی «پول خانگی زنان متأهل»، پرداخته‌ایم. منظور از پول خانگی، مجموع پول‌هایی است که توسط اعضای خانواده به طرق مختلفی وارد خانواده می‌شود. البته ممکن است برخی از اعضا بخشی یا حتی همه درآمد خود را از سایر اعضای خانواده پنهان کنند. پژوهش‌های انجام‌شده مرسوم‌بودن چنین کاری را در خانواده‌های امریکایی تأیید می‌کند [۲۴، ص ۳۶۴]. پس از کسب پول توسط اعضای خانواده و ورود آن به خانواده، این پول به شیوه‌های گوناگون بین مخارج جمعی خانواده و مخارج شخصی اعضا تخصیص می‌یابد؛ یعنی بخشی از پول به مخارج جمعی خانواده از قبیل مسکن، خوراک، و... اختصاص می‌یابد و مابقی بین اعضای خانواده تقسیم می‌شود و شامل پول زنان، فرزندان، و

---

1. concept
2. meaning

حتی در مواقعی پول شوهران می‌شود. منظور از پول خانگی زنان، پولی است که زنان در خانواده برای مخارج شخصی خود تحت عناوین مختلفی نظیر «پول توجیبی»، «خرجی» و... دریافت می‌کنند. زلیزر توجه به چهار مقوله را در مطالعه یک پول خاص ضروری می‌داند: راه‌های کسب، مقدار، معنا، و راه‌های خرج‌شدن آن [۲۴، ص ۳۷۱]. در واقع، در پژوهش حاضر، مفهوم پول برای زنان در خانواده را با استفاده از این چهار مقوله مطالعه کرده‌ایم. علاوه بر رهیافت پول‌های خاص در این پژوهش از دسته‌بندی پال [۲۰] از الگوهای تخصیص پول^۱ در خانواده نیز استفاده کرده‌ایم: پال یک دسته‌بندی چهارگانه از الگوهای تخصیص پول در خانواده‌ها ارائه می‌دهد: ۱. سیستم مردم‌محور (کل پول خانواده در اختیار مرد قرار می‌گیرد و زن مقداری پول در قالب خرجی از شوهر دریافت می‌کند)، ۲. سیستم زن‌محور (کل پول خانواده در اختیار زن قرار می‌گیرد و مرد مقداری پول در قالب خرجی دریافت می‌کند)، ۳. سیستم اشتراکی (پول خانواده یک جا جمع می‌شود و زوجین، برحسب نیاز و به‌طور مشترک، پول را خرج می‌کنند)، و در نهایت ۴. سیستم مستقل (هریک از زوجین حساب جداگانه‌ای دارند و مخارج جمعی خانواده بین آن‌ها تقسیم می‌شود).

فرضیه‌های پژوهش

۱. بین سن و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد؛
۲. بین میزان تحصیلات و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد؛
۳. بین وضعیت اشتغال و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد؛
۴. بین میزان درآمد و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد؛
۵. بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد؛
۶. بین الگوهای تخصیص پول در خانواده و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد.

روش پژوهش

جامعه آماری مطالعه شده در این تحقیق کل جمعیت زنان متأهل ساکن شهر تبریز است که براساس سالنامه مرکز آمار ایران ۱۳۹۰ تعداد آن‌ها ۵۱۱ هزار و ۶۲۰ نفر است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۴۰۰ نفر (۱۱۷ نفر از بین زنان شاغل و ۲۸۳ نفر از بین زنان غیرشاغل) در نظر گرفته شده است و اعضای نمونه با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب

---

1. money allocation system

شده‌اند. با توجه به پیمایشی بودن تحقیق، از پرسشنامه ساخت یافته‌ای که محققان طراحی کرده‌اند برای گردآوری داده‌های تحقیق استفاده شده است. در طرح این پرسشنامه، برای بررسی پایایی شاخص‌ها از آزمون آلفای کرونباخ و برای بررسی اعتبار پرسشنامه از اعتبار محتوایی و سازه‌ای استفاده شده است. همچنین، در این تحقیق از نرم‌افزار SPSS برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده است. برای آزمون فرضیه‌ها تکنیک‌های آماری، آزمون اف، ضریب همبستگی پیرسون، و تحلیل رگرسیونی به کار گرفته شده‌اند.

تعریف متغیر وابسته

مفهوم پول^۱ برای زنان در خانواده: مفهوم پول برای زنان در خانواده را پیوستاری از خودمحور^۲ تا خانواده‌محور^۳ در نظر گرفته‌ایم و آن را با استفاده از چهار بُعد راه‌های کسب، مقدار، راه‌های خرج شدن، و معنای پول سنجیده‌ایم. معیار سنجش در هر بُعد میزان خودمحور یا خانواده‌محور بودن مفهوم پول برای زنان است. در ادامه، هریک از ابعاد متغیر وابسته، یعنی مفهوم پول برای زنان در خانواده، به تفکیک بحث شده‌اند:

بُعد اول (راه‌های کسب پول): بُعد اول به این مسئله می‌پردازد که پول خانگی زنان متأهل از چه طریقی به‌دست می‌آید. به میزانی که پول خانگی زن توسط خود او و مستقل از خانواده کسب می‌شود، مفهوم پول برای او در خانواده خودمحورتر می‌شود. در خودمحورترین حالت، پاسخگو از خود درآمدی دارد و همه درآمدش را برای مصارف شخصی خود کنار می‌گذارد، بنابراین هیچ پولی از شوهر یا خانواده دریافت نمی‌کند. به همین منوال، در خانواده‌محورترین حالت، زن هیچ درآمدی از خود ندارد و پول خانگی او به تمامی از سوی شوهرش تأمین می‌شود. البته حالت‌هایی نیز بین این دو حد نهایی قرار دارند: مثلاً در یک حالت زن درآمد دارد، اما فقط بخشی از این درآمد پول خانگی او محسوب می‌شود و بقیه در اختیار خانواده قرار می‌گیرد. در حالتی دیگر، زن علاوه بر درآمد خود، مقداری پول از خانواده، به‌ویژه شوهرش، برای مخارج شخصی خود دریافت می‌کند. در کل، به میزانی که منبع کسب پول خانگی درآمد شخصی خود زن است، به لحاظ بُعد کسب پول خانگی مفهوم پول برای او خودمحورتر می‌شود.

بُعد دوم (مقدار پول): در این بُعد مقدار تقریبی پول خانگی زنان مشخص می‌شود. به منظور محاسبه‌پذیر بودن، متوسط ماهیانه پولی که زنان برای مخارج شخصی خود دریافت می‌کنند در نظر گرفته شده است. در این بُعد، بیشتر شدن مقدار پولی را که در خانواده منحصرأً به زن اختصاص داده می‌شود هم‌جهت با افزایش خودمحوری زن در خانواده در نظر گرفته‌ایم.

1. concept of money
2. self-oriented
3. family-oriented

علت این است که هرچه مقدار پولی که با عنوان پول خانگی اختصاصاً به زن تعلق می‌گیرد کمتر باشد، زن ناگزیر است که برای تأمین مخارج شخصی خود وابستگی بیشتری به خانواده داشته باشد.

بُعد سوم (راه‌های خرج شدن): این بُعد به بررسی این مسئله می‌پردازد که پول خانگی زنان اغلب در چه راه‌هایی خرج می‌شود. در این بُعد، هرچه پول خانگی زن در راه مخارج شخصی صرف شود، مفهوم پول برای او در خانواده خودمحورتر می‌شود و هرچه این پول در راه مخارج جمعی خانواده خرج شود، مفهوم پول برای او خانواده‌محورتر می‌شود.

بُعد چهارم (معنای پول): در این بُعد، خودمحوری یا خانواده‌محوری مفهوم پول برای زنان در خانواده را با استفاده از معنای پول خانگی برای آن‌ها سنجیده‌ایم. منظور از معنای پول خانگی برای زنان این است که تا چه میزان زنان به لحاظ معنایی این پول را متعلق به خود قلمداد می‌کنند. زلیزر معتقد است بین معنای پول زنان و مردان در خانواده تفاوت وجود دارد. درحقیقت، پول خانگی زنان معنایی شخصی ندارد و متعلق به خود زن محسوب نمی‌شود. بلکه انتظار می‌رود این پول بیشتر در راه مخارج جمعی خانواده صرف شود. با طرح گویه‌های برگرفته‌شده از مباحث زلیزر، معنای پول خانگی برای زنان متأهل را سنجیده‌ایم. برخی از گویه‌های سنجش معنای پول به شرح زیر است: حتی اگر درآمد من به لحاظ مبلغی با درآمد شوهرم برابر باشد، همچنان به منزله کمک‌خرجی برای شوهرم محسوب می‌شود. پولی را که از خانواده برای مخارج شخصی خود دریافت می‌کنم باید در راه مخارج جمعی خانواده خرج کنم و... .

یافته‌های تحقیق

آمار توصیفی: توصیف متغیرهای مستقل

از لحاظ سنی ۲۰ درصد از پاسخگویان در سنین بین ۲۰ تا ۲۹ سال، ۳۸/۳ درصد در سنین بین ۳۰ تا ۳۹ سال، ۲۶/۷ درصد بین ۴۰ تا ۴۹ سال، و ۱۲/۸ درصد بین ۵۰ تا ۵۹ سال قرار دارند. از بین پاسخگویان فقط ۸ پاسخگو (۲ درصد) بالای ۶۰ سال دارند و فقط یک پاسخگو (۰/۳) کمتر از ۲۰ سال دارد.

به لحاظ میزان تحصیلات، ۶۱ نفر (۱۵/۳ درصد) تحصیلات پایین دارند (بی‌سواد، ابتدایی، و راهنمایی)، ۲۶۵ نفر (۶۶/۳ درصد) تحصیلاتشان در سطح متوسط است (دبیرستان، دیپلم، و کاردانی)، و همچنین ۷۴ نفر (۱۸/۴ درصد) از پاسخگویان تحصیلات بالایی دارند (لیسانس، فوق‌لیسانس، و دکتری).

از لحاظ وضعیت اشتغال بیشتر زنان مطالعه‌شده ۲۸۳ نفر (۷۰/۸ درصد) غیرشاغل و ۱۱۷ نفر (۲۹/۲ درصد) شاغل‌اند. وضعیت اشتغال زنان شاغل به شرح زیر است: ۵۹ نفر (۱۴/۸ درصد) به صورت پاره‌وقت و ۴۸ نفر (۱۲ درصد) به‌طور تمام‌وقت مشغول کارند و ۱۰ نفر (۲/۴ درصد) از آن‌ها نیز در گذشته به کاری اشتغال داشته‌اند و در زمان انجام‌دادن تحقیق بازنشسته‌اند. بیشترین درصد پاسخگویان (۶۱ درصد) از خود درآمدی ندارند. حدود ۹ درصد زیر ۶۰۰ هزار تومان، ۱۶/۲ درصد بین ۶۰۰ هزار تا یک میلیون و ۲۰۰ هزار تومان، و ۸/۵ درصد از پاسخگویان بین یک میلیون و ۲۰۰ تا ۲ میلیون تومان درآمد دارند. زنان دارای درآمد بیش از ۲ میلیون تومان کمترین تعداد اعضای نمونه (۲۱ نفر، ۵/۳ درصد) را به خود اختصاص داده‌اند. اکثر پاسخگویان (۵۷/۳ درصد) پایگاه اقتصادی و اجتماعی متوسط دارند. حدود ۳۱/۷ درصد دارای پایگاه اقتصادی و اجتماعی پایین و ۹/۳ درصد دارای پایگاه اقتصادی و اجتماعی بالا ارزیابی شده‌اند.

به لحاظ الگوهای تخصیص پول در خانواده، بیشتر زنان (۵۲/۵ درصد) از خانواده‌هایی هستند که در آن‌ها کل پول خانواده در اختیار شوهرانشان قرار می‌گیرد و آن‌ها مقداری پول را تحت عنوان خرجی یا پول توجیبی به شیوه‌های مختلف از شوهرانشان دریافت می‌کنند. سیستم مالی مشترک دومین شیوه رایج اداره امور مالی خانواده‌ها گزارش شده است. در این خانواده‌ها، کل درآمد خانواده یک جا جمع می‌شود و زوجین، به صورت اشتراکی و برحسب نیاز، پول‌ها را خرج می‌کنند (۲۷/۵ درصد). در ۱۲/۳ درصد خانواده‌ها زوجین حساب جداگانه‌ای دارند و مخارج جمعی خانواده بین آن‌ها تقسیم می‌شود. در نهایت، فقط در ۷ درصد از خانواده‌ها کل درآمد خانواده در اختیار زن قرار می‌گیرد و شوهر مقداری پول را در قالب خرجی از او دریافت می‌کند.

آمار توصیفی: توصیف متغیر وابسته

برای ترتیبی شدن متغیر وابسته تحقیق، یعنی مفهوم پول برای زنان در خانواده را، که در مقیاس فاصله‌ای سنجیده شده است، آن را به سه گروه خودمحور، خودمحور/خانواده‌محور، و خانواده‌محور تقسیم‌بندی کرده‌ایم. براساس نتایج به‌دست آمده، برای ۱/۸ درصد از زنان مطالعه‌شده مفهوم پول خانواده‌محور، ۳۱/۵ درصد خودمحور/خانواده‌محور، و ۶/۷ درصد خودمحور است. جدول ۱ بیانگر توزیع فراوانی پاسخگویان برحسب هر یک از ابعاد مفهوم پول برای آن‌ها در خانواده است.

جدول ۱. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب ابعاد مفهوم پول برای آن‌ها در خانواده

ابعاد مفهوم پول برای زنان در خانواده	خانواده محور	خودمحور / خانواده محور	خودمحور	کل
راه‌های کسب پول خانگی	۷۲٪	۲۴٫۵٪	۳٫۵٪	۱۰۰٪
	۲۸۸	۹۸	۱۴	
مقدار پول خانگی	۸۳٫۳٪	۱۵٫۹٪	۰٫۸٪	۱۰۰٪
	۳۳۳	۶۴	۳	
راه‌های خرج شدن پول خانگی	۵۷٫۳٪	۳۲٪	۱۰٫۸٪	۱۰۰٪
	۲۲۹	۱۲۸	۴۳	
معنای پول خانگی برای زنان	۳۴٫۷٪	۵۴٪	۱۱٫۳٪	۱۰۰٪
	۱۳۹	۲۱۴	۴۷	
کل	۶۱٫۸٪	۳۱٫۵٪	۶٫۷٪	۱۰۰٪

آمار استنباطی

فرضیه اول: بین سن زن و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد

جدول ۲ به بیان چگونگی رابطه بین سن و مفهوم پول برای زنان در خانواده می‌پردازد. با توجه به ضریب همبستگی (-0.067) و همچنین سطح معناداری (0.192) می‌توان گفت که بین دو متغیر سن و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه‌ای وجود ندارد. پس فرض وجود رابطه بین آن‌ها رد می‌شود.

جدول ۲. آزمون رابطه بین سن و مفهوم پول برای زنان در خانواده

آزمون آماری	سن / مفهوم پول برای زنان در خانواده
ضریب همبستگی پیرسون	-0.067
سطح معناداری	0.192
تعداد معتبر	۴۰۰

فرضیه دوم: بین میزان تحصیلات و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه

وجود دارد

جدول ۳ به بررسی رابطه بین میزان تحصیلات و مفهوم پول برای زنان در خانواده می‌پردازد. با توجه به مقدار $F(14,648)$ و سطح معناداری (0.000) می‌توان بیان کرد که میانگین مفهوم پول برای زنان در خانواده در بین زنان بر حسب میزان تحصیلات متفاوت است. بنابراین، این فرضیه که بین میزان تحصیلات و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد، تأیید می‌شود. با توجه به مقادیر میانگین‌ها می‌توان استنباط کرد که هرچه تحصیلات زن بالاتر باشد، مفهوم پول برای او خودمحورتر است.

جدول ۳. آزمون رابطه بین میزان تحصیلات و مفهوم پول برای زنان در خانواده

متغیر وابسته	میزان تحصیلات	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	F	سطح معناداری
مفهوم پول برای زنان در خانواده	پایین	۶۱	-۰٫۷۲۸۵	۱٫۹۹۱۷۵	۰٫۲۶۱۵۳	۱۴٫۶۴۸	۰٫۰۰۰
	متوسط	۲۶۵	-۰٫۱۹۵۳	۲٫۳۷۲۴۲	۰٫۱۴۸۸۶		
	بالا	۷۴	۱٫۳۱۰۹	۲٫۷۲۰۹۵	۰٫۳۱۶۳۰		
	جمع کل	۴۰۰	۰٫۰۱۳۳	۲٫۴۷۴۸۷	۰٫۱۲۵۹۷		

فرضیه سوم: بین وضعیت اشتغال و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد

جدول ۴ به بررسی رابطه بین وضعیت اشتغال و مفهوم پول برای زنان در خانواده می‌پردازد. با توجه به مقدار $F(۶۰/۴۶۴)$ و سطح معناداری ($۰/۰۰۰$) می‌توان گفت مفهوم پول برای زنان در خانواده بر حسب وضعیت اشتغال متفاوت است. بنابراین، این فرضیه که بین وضعیت اشتغال و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد، تأیید می‌شود. با توجه به مقادیر میانگین‌ها ترتیب خودم‌محور بودن مفهوم پول برای زنان در خانواده به صورت زیر است: زنان شاغل تمام‌وقت، بازنشسته، شاغل پاره‌وقت، و بیکار.

جدول ۴. آزمون رابطه بین وضعیت اشتغال و مفهوم پول برای زنان در خانواده

متغیر وابسته	وضعیت اشتغال	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	F	سطح معناداری
مفهوم پول برای زنان در خانواده	شاغل تمام‌وقت	۴۸	۳٫۱۱۳۴	۲٫۶۵۱۵۳	۰٫۳۸۲۷۱	۶۰٫۴۶۴	۰٫۰۰۰
	شاغل پاره‌وقت	۵۹	۱٫۰۷۴۳	۱٫۹۰۸۰۱	۰٫۲۴۸۴۰		
	بازنشسته	۱۰	۱٫۸۷۸۱	۳٫۰۵۰۳۱	۰٫۹۶۴۵۹		
	بیکار	۲۸۳	-۰٫۸۴۱۹	۱٫۹۰۵۹۶	۰٫۱۱۶۲۱		
	جمع کل	۴۰۰	۰٫۰۱۳۳	۲٫۴۷۴۸۷	۰٫۱۲۵۹۷		

فرضیه چهارم: بین میزان درآمد و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد

جدول ۵ به آزمون رابطه بین میزان درآمد و مفهوم پول برای زنان در خانواده می‌پردازد. با توجه به مقدار ضریب همبستگی پیرسون ($۰/۴۹۱$) و سطح معناداری ($۰/۰۰۰$) فرض وجود رابطه بین میزان درآمد و مفهوم پول برای زنان در خانواده تأیید می‌شود. در واقع، با افزایش میزان درآمد زن، مفهوم پول برای او در خانواده خودمحورتر می‌شود.

جدول ۵. آزمون رابطه بین میزان درآمد و مفهوم پول برای زنان در خانواده

آزمون آماری	میزان درآمد / مفهوم پول برای زنان در خانواده
ضریب همبستگی پیرسون	۰/۴۹۱
سطح معناداری	۰/۰۰۰
تعداد معتبر	۳۸۴

فرضیه پنجم: بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد

جدول ۶ به بررسی رابطه بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی و مفهوم پول برای زنان در خانواده می‌پردازد. با توجه به ضریب همبستگی پیرسون (۰/۴۷۸) و سطح معناداری (۰/۰۰۰) می‌توان گفت بین دو متغیر پایگاه اقتصادی و اجتماعی و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه مستقیم متوسطی وجود دارد. بنابراین، فرضیه وجود رابطه تأیید می‌شود. در واقع، با بالاتر رفتن پایگاه اقتصادی و اجتماعی، مفهوم پول برای زنان در خانواده خودمحورتر می‌شود.

جدول ۶. آزمون رابطه بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی و مفهوم پول برای زنان در خانواده

آزمون آماری	پایگاه اقتصادی و اجتماعی / مفهوم پول برای زنان در خانواده
ضریب همبستگی پیرسون	۰/۴۷۸
سطح معناداری	۰/۰۰۰
تعداد معتبر	۳۸۲

فرضیه ششم: بین الگوهای تخصیص پول در خانواده و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد

جدول ۷ به بیان رابطه بین الگوهای تخصیص پول در خانواده و مفهوم پول برای زنان در خانواده می‌پردازد. با توجه به مقدار آزمون F (۲۶/۷۲۳) و سطح معناداری (۰/۰۰۰) می‌توان گفت میانگین بین گروه‌ها متفاوت است. بنابراین، این فرضیه که بین الگوهای تخصیص پول در خانواده و مفهوم پول برای زنان در خانواده رابطه وجود دارد تأیید می‌شود. براساس میانگین، گروه‌ها را می‌توان بدین صورت مرتب کرد: مستقل، زن محور، حساب مشترک، و شوهر محور.

جدول ۷. آزمون رابطه بین الگوهای تخصیص پول در خانواده و مفهوم پول برای زنان در خانواده

متغیر وابسته	الگوهای تخصیص پول در خانواده	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	F	سطح معناداری
مفهوم پول برای زنان در خانواده	حساب مشترک	۱۰۴	۰/۴۵۵۹	۲/۷۲۲۳۹	۰/۲۶۶۹۵	۲۶/۷۲۳	۰/۰۰۰
	مستقل	۴۹	۱/۸۰۹۱	۲/۹۴۸۲۷	۰/۴۲۱۱۸		
	شوهر محور	۲۰۲	-۰/۸۷۶۱	۱/۷۹۸۳۶	۰/۱۲۶۵۳		
	زن محور	۲۸	۱/۶۱۷۷	۲/۰۰۸۲۰	۰/۳۷۹۵۱		
	جمع کل	۳۸۳	۰/۰۱۱۴	۲/۴۸۰۱۹	۰/۱۲۶۷۳		

رگرسیون چندمتغیره

برای تعیین میزان تأثیر خالص متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته، از رگرسیون گام‌به‌گام استفاده کرده‌ایم. برای استفاده از رگرسیون همه متغیرها بایستی از نوع فاصله‌ای یا نسبی باشند. برای این منظور، علاوه بر استفاده از متغیرهای مستقل فاصله‌ای که در بخش آزمون فرضیه‌ها وجود رابطه بین آن‌ها و متغیر وابسته تأیید شده است، متغیرهای مستقل اسمی و ترتیبی میزان تحصیلات، وضعیت اشتغال، و الگوهای تخصیص پول در خانواده را به متغیرهای ظاهری دوشقی تبدیل کرده‌ایم؛ تا بتوانیم در انجام رگرسیون این متغیرها را نیز وارد کنیم.

جدول ۸ نشان دهنده تحلیل رگرسیون چندمتغیره گام‌به‌گام برای پیش‌بینی متغیر وابسته مفهوم پول برای زنان در خانواده است. با توجه به نتایج جدول می‌توان گفت که از بین همه متغیرهای مستقلی که وارد تحلیل رگرسیون چندمتغیره شدند، فقط سه متغیر باقی ماندند که به ترتیب عبارت‌اند از: میزان درآمد زن، پایگاه اقتصادی و اجتماعی، و وضعیت اشتغال. این سه متغیر در مجموع توانستند ۳۶/۴ درصد از تغییرات واریانس متغیر مفهوم پول برای زنان در خانواده را تبیین کنند. با توجه به نتایج آزمون باید گفت که ضریب همبستگی کلی این پنج متغیر در مجموع برابر با ۰/۶۰۳ است.

جدول ۸. تحلیل چندمتغیره گام‌به‌گام برای پیش‌بینی متغیر وابسته مفهوم پول برای زنان در خانواده

گام	متغیر وارد شده	R	Ad.	خطای استاندارد	B	Beta	T	سطح معناداری
۱	میزان درآمد زن	۰/۵۶۳	۰/۳۱۷	۲/۰۵۶۲۴	۱/۵۶۹	۰/۳۱۰	۴/۷۰۷	۰/۰۰۰
۲	پایگاه اقتصادی و اجتماعی	۰/۵۹۲	۰/۳۵۰	۲/۰۰۸۰۴	۰/۱۵۴	۰/۱۹۵	۳/۷۷۲	۰/۰۰۰
۳	وضعیت اشتغال (بیکار)	۰/۶۰۳	۰/۳۶۴	۱/۹۸۹۲۱	-۰/۹۸۶	-۰/۱۸۳	-۲/۸۶۵	۰/۰۰۴

بحث و نتیجه‌گیری

به‌رغم این مسئله، که پول یکی از عوامل عمده مشاجرات بین زوجین در خانواده‌ها و موجد بسیاری از رویارویی‌های ناخوشایند بین فرزندان و والدین است، دانش جامعه‌شناسی درباره معضلات مالی خانواده‌ها در مقایسه با سایر معضلات خانوادگی نظیر خشونت، بسیار کم است. نه تنها خانواده‌ها اغلب نسبت به صحبت کردن درباره مسائل مالی خود با غریبه‌ها بی‌میل‌اند، بلکه اعضای خانواده نیز این قبیل مسائل را از یکدیگر پنهان می‌کنند یا از صحبت کردن درباره

این امور شانه خالی می‌کنند. در چنین وضعیتی، به تعبیر زلیزر هر تلاشی در جهت مطالعه پول در خانواده، «در حکم ورود به سرزمین‌های کشف‌نشده است» [۲۴، ص ۳۵۲].

به‌رغم همه دشواری‌ها، پژوهشگران اقتصاد خانواده در دهه‌های اخیر پای در سرزمین‌های ناشناخته گذاشته‌اند و با طرح پرسش‌های بسیاری، به نتایجی دست یافته‌اند که پیش‌تر قابل پیش‌بینی نبود. نتایج مطالعات این پژوهشگران از بسیاری از جهات در تقابل با همه تصورات پیشین درباره امور مالی خانواده‌ها قرار داشتند. بر طبق باور رایج زمانی که پولی وارد خانواده می‌شود، این پول در محیطی صمیمی با در نظر گرفتن نیاز هریک از اعضا و به شکلی عادلانه تقسیم می‌شود. این پژوهشگران نشان دادند که بین زوجین در دسترسی، کنترل، و مدیریت پول خانواده و همچنین راه‌های کسب، مقدار، راه‌های خرج، و حتی معنای پول شخصی اعضا در خانواده تفاوت وجود دارد. پژوهش حاضر نیز، به پیروی از پژوهش‌های انجام‌گرفته، کوشیده است تا به مطالعه امور مالی خانواده‌های ایرانی، با تمرکز بر پول زنان در خانواده، بپردازد. نتایج پژوهش بدین شرح است:

وضعیت مالی زنان در خانواده‌های مطالعه‌شده

حدود ۷۰/۸ درصد از زنان مطالعه‌شده غیرشاغل‌اند و بیشتر آن‌ها، یعنی ۶۱ درصد، هیچ درآمدی از خود ندارند. علت عدم انطباق تعداد زنان غیرشاغل و زنان فاقد درآمد این است که برخی از زنان گرچه شاغل نیستند، درآمدی از طریق دریافت حقوق بازنشستگی (۱۰ نفر) دریافت اجاره، سود بانکی، و... دارند. در بیشتر خانواده‌های مطالعه‌شده (۵۲/۵ درصد) همه پول خانواده در اختیار شوهر قرار می‌گیرد و زنان دریافت‌کنندگان مقداری پول به صورت روزانه، هفتگی، ماهانه، یا بدون قاعده از شوهرانشان‌اند. این نتایج بیانگر وضعیت مالی فرودست زنان در خانواده‌های مطالعه‌شده و وابستگی مالی آن‌ها به شوهرانشان است.

مفهوم پول برای زنان در خانواده‌های مطالعه‌شده

برای ۶۱/۸ درصد از زنان مطالعه‌شده مفهوم پول خانواده‌محور، ۳۱/۵ درصد خودمحور/ خانواده‌محور، و ۶/۷ درصد خودمحور است [جدول ۲]. اگر نتیجه به دست آمده را به تفکیک ابعادی که برای مفهوم پول در نظر گرفته بودیم بررسی کنیم، این نتایج حاصل می‌شود:

۱. راه‌های کسب پول خانگی: حدود ۷۲ درصد از زنان مطالعه‌شده به لحاظ راه‌های کسب پول خانگی کاملاً وابسته به خانواده (اغلب شوهر) هستند. اگر داشتن پول و استقلال مالی را یکی از مشخصه‌های قدرت بدانیم و دیدگاه خوشبینانه و ساده‌انگارانه در قبال خانواده را کنار بگذاریم، به سادگی می‌توانیم به پیامدهای ناگوار وابستگی کامل زنان به همسرانشان پی ببریم.
۲. مقدار پول خانگی: برای ۸۳/۳ درصد از زنان مطالعه‌شده مقدار پول خانگی‌ای که دریافت می‌کنند، بسیار ناچیز است. همان‌طور که در بخش تعریف مفاهیم بیان کرده‌ایم، کم‌بودن مقدار پول خانگی را هم جهت با خانواده‌محور بودن در نظر گرفته‌ایم. علت این مسئله است که تحت

شرایطی که مقدار پولی که در خانواده‌ها با عنوان «خرجی» یا «پول توجیبی» در اختیار زنان قرار می‌گیرد، کم باشد، زنان در عمل ناگزیرند در خرید وسایل مورد نیاز خود به شوهرانشان وابسته باشند. در این صورت، آزادی عمل زنان در خانواده در مورد امور مالی به شدت محدود و وابسته به خانواده می‌شود. تصور رایج این است که در صورتی که مردان همه نیازهای مادی زنان را برطرف کنند، آن‌ها دیگر نیازی به داشتن پول زیاد ندارند. اما زلیزر در این باره می‌نویسد: «زنان [امریکایی] خانه‌دار در آستانه قرن بیستم، حتی آن‌هایی که با مردان ثروتمند ازدواج کرده بودند، خود را در حالی یافتند که حتی یک دلار از آن خود نداشتند» [۳۵۵، ص ۲۴].

در ادامه زلیزر نشان می‌دهد که چگونه تلاش زنان خانه‌دار، حتی زنان خانواده‌های مرفه، برای یافتن «دلاری که از آن خودشان باشد»^۱، به دست زدن به اعمالی نظیر دزدی از مغازه‌ها یا از جیب شوهر، فریب یا اغوای شوهر، دستکاری صورت حساب‌ها، و... منجر می‌شود.

۳. راه‌های خرج‌شدن پول خانگی: اگرچه در ظاهر پول خانگی به‌طور اختصاصی به زنان تعلق می‌گیرد، نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که در واقع در بیشتر موارد (۵۷/۳) این پول در راه مخارج جمعی خانواده از قبیل مخارج اساسی یا غیراساسی، مخارج فرزندان، و... صرف می‌شود.

۴. معنای پول خانگی: فقط برای ۱۱/۳ درصد از زنان مطالعه‌شده معنای پول در خانواده خودمحور است. در واقع بیشتر زنان پول خانگی را پولی متعلق به خود نمی‌دانند، بلکه خود را مقید به این می‌دانند که این پول باید در راه مخارج جمعی خانواده خرج شود.

تحلیل نتایج استنباطی

یافته‌های استنباطی تحقیق نشان می‌دهند که میزان خودمحور یا خانواده‌محور بودن مفهوم پول برای زنان در خانواده تحت تأثیر عواملی نظیر تحصیلات، وضعیت اشتغال، درآمد، پایگاه اقتصادی و اجتماعی، و الگوهای تخصیص پول در خانواده قرار دارد. با افزایش تحصیلات و درآمد مفهوم پول برای زنان در خانواده خودمحورتر می‌شود. هرچه پایگاه اقتصادی و اجتماعی زن بالاتر می‌رود، مفهوم پول برای او در خانواده خودمحورتر می‌شود. به لحاظ وضعیت اشتغال ترتیب خودمحور بودن مفهوم پول برای زنان در خانواده بدین صورت است: زنان شاغل تمام‌وقت، بازنشسته، شاغل پاره‌وقت، و بی‌کار. همچنین یافته‌های تحقیق وجود رابطه بین الگوهای تخصیص پول در خانواده و مفهوم پول برای زنان در خانواده را تأیید می‌کند. ترتیب خودمحور بودن مفهوم پول برای زنان در خانواده بدین صورت است: شیوه مستقل، زن‌محور، حساب مشترک، و شوهر‌محور. همین تأثیرگذاری عوامل و متغیرهای زمینه‌ای و اجتماعی بر پول، در جهت تأیید رهیافت پول‌های خاص و مؤید این نکته است که این فقط پول نیست که به ساختارها و رفتارهای اجتماعی شکل می‌بخشد و بر آن‌ها تأثیر می‌گذارد، بلکه خود پول نیز در نتیجه تعامل با این ساختارها دچار دگرگونی می‌شود.

1. a dollar of her own

منابع

- [1] Bachmann, L. (2011). "Money of her own: women's struggle for emancipation through their dealings with money", *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, Volume 2, Number 1.
- [2] Baker, W., & Jimerson, J. (1992). "The Sociology of Money", *the American Behavioral Scientist*; Jul/Aug 1992; 35, pp678-693.
- [3] Belk, R. & Wallendorf, M. (1990). "The Sacred Meaning of Money", *Journal of Economic Psychology*, 1990, Vol (11).
- [4] Burgoyne, C. (1990). "Money in Marriage: How Patterns of Allocation both Reflect and Conceal Power", *The Sociological Review*, Vol. 38, Issue 4, pp. 634-665.
- [5] Deflem, M. (2003). "The Sociology of the Sociology of Money", *Journal of Classical Sociology*, Vol (3), pp 67-96.
- [6] Dobeck, N., & Elliott, E. (2007). *Money*, Greenwood Press.
- [7] Dodd, N. (1994). *The Sociology of Money: Economics, Reason and Contemporary Society*. Oxford: Blackwell Publishers.
- [8] Elizabeth, V. (2001). "Managing Money, Managing Coupledness: a Critical Examination of Cohabitant's Money Management Practices", *The Sociological Review*, Vol. 49, Issue 3, pp 389-411.
- [9] Giddens, Anthony. (1990). *the Consequences of the Modernity*, London: Polity Press.
- [10] Goldman, E. (1911). *Marriage and Love*, New York: Mother Earth Publishing Association.
- [11] Hart, K. (1986). "Heads or Tails? Two Sides of the Coin", *Man, New Series*, Vol. 21, No. 4, pp 637-656
- [12] Ingham, G. (2006). Chapter Money in: *The Cambridge Dictionary of Sociology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- [13] Ingham, G. (1998). "On the Underdevelopment of the Sociology of Money", *Acta Sociologica* 1998, Vol 41.
- [14] Marx, K. (1858) 1973. *Grundrisse*. New York: Vintage.
- [15] Marx, K. (1867) 1984. *Capital*, Vol 1. Edited by Friedrich Engels, New York: International.
- [16] Maurer, B. (2006). "The Anthropology of Money", *the Annual Review of Anthropology* 2006. 35, pp 15-36.
- [17] Nyman, C and Sandra Dema. (2007). "An Overview: Research on Couples and Money" in Janet Stocks, Capitolina Díaz and Björn Halleröd (eds.), *Modern Couples Sharing Money, Sharing Life*, London: Palgrave MacMillan.
- [18] Pahl, J. (1990). "Household Spending, Personal Spending and the Control of Money in Marriage", *Sociology*, February 1990 vol. 24 no. 1, pp 119-138.
- [19] Pahl, J. (1995). "His money, her money: Recent research on financial organisation in marriage", *Journal of Economic Psychology* 16.
- [20] Vogler, C Jan Pahl. (1994). "Money, Power, and Inequality within Marriage", *The Sociological Review*, Volume 42, Issue 2, , pp 263-288.
- [21] Weber, M. (1922). 1978 *Economy and Society: An Outline of Interpretative Sociology*, edited by Guenther Roth and Claus Wittch, Berkeley: University of California Press.
- [22] Woolley, F. (2003). "Control over Money in Marriage", in Shoshana Grossbard-Shechtman (ed.), *Marriage and the Economy: Theory and Evidence from Advanced Industrial Societies*, Cambridge University Press.
- [23] Zelizer, V. (1979). *Morals and Markets: The Development of life Insurance in the United State*. New Brunswick: Transaction Books.
- [24] Zelizer, V. (1989). "The Social Meaning of Money: Special Monies", *the American Journal of Sociology*, Vol 95, No.2 (Sep., 1989), pp 342-377.
- [25] Zelizer, V. (2005). *The Purchase of Intimacy*, Princeton: Princeton University Press.